

hogy talán ez az emberlét valódi feladata, hogy a kitérés vagy menekülés helyett szembenézzünk ezzel a mássággal, vagy úgy, hogy elfogadjuk és élni hagyjuk, vagy úgy, hogy a magunkévá tesszük. Valami hasonlóra ébredhet rá a tábornok a regény zárlatában, de – s itt térek el Hansági gondolatmenetétől – *már túl későn*, kimondottan a halál küszöbén történik meg ez a felismerés: s ez utóbbi mozzanattal (is) szembesülnie kell a szerelmi-házassági viszonylataiban, baráti kapcsolataiban folytonos sérüléseket elszenvedő, vagy éppen életét tartós lelki defektusokban élő (minta)olvasónak...

Pontos és izgalmas szövegelemzéssel ajándékozta meg szakmai olvasóját a kötet zárlatában Hansági Ágnes, aki mélyrehatóan tárja fel Háy János regényének, a *Xanadunak* bonyolult poétikai struktúráját, műfaji mintáit (meseiség), és a hasonlóság-azonosság-analógia hármására épülő metaforikus írásmód működését. Ugyanakkor nem tehetem, hogy (az ál-Hérával ködfelhőbe burkolózó Ixiónra is gondolva) ne kérjem számon a szerzőn egy elejtett félmondatát, melyben „mindannyiunkat zsigerileg foglalkoztató férfi és nő közötti viszony”-ról beszél. Ennek a zsigeri érdeklődésnek radikálisabb konzekvenciáit nem találok a kitűnő interpretációban, pedig szívesen olvastam volna Hansági elemzésében olyan részeket, amely a lelki, szellemi és testi attribútumokból összefércelt emberi lény azon egyedi képességét kommentálná, amivel végtelen szabadságból börtönt, könnyedségből terhet, időtlenségből hétköznapiságot varázsol a szerelem terrénján...

Az *Ixión-szindróma* egyszerre ad érvényes válaszokat aktuális (irodalom és medialitás viszonya), letűntnek tűnő (irányregény) és állandóan visszatérő (a művészet antropológiai dimenziója) irodalmi dilemmákra, ezért mind az irodalomtudomány szűkebb, mind az oktatás tágabb regiszterein nagy haszonnal forgatható. Viszonylag ritka irodalomtörténet-írói habitust képvisel Hansági Ágnes: közeli és távoli perspektívából egyaránt képes látni és láttatni irodalmi jelenségeket, s nem téved el a bátran alkalmazott elméletek útvesztőiben. (*Ráció*)

BÉNYEI PÉTER

Kulturális idegenség és az önmegértés vágya

FARAGÓ KORNÉLIA: KULTÚRÁK ÉS NARRATÍVÁK

Irodalom és térbeliség kapcsolata régóta foglalkoztatja Faragó Kornéliát. Megszólalásaiban rendre megjelennek a különböző termegközelítések, a művészi térformák változatai, ezen belül is az irodalmi alkotások különböző szinteken elemzett téviszonylatai: az írásképek, az alakzatok, a könyv tere, az olvasás folyamatában „teremtődő” tér – az olvasóé és az olvasásé – és végül az irodalom egészének térbelisége, vagyis az intertextuális univerzum. Ez a következetes, topografikusnak nevezhető szempont mégsem teszi egyoldalúvá, egysíkúvá az elemző aktust. Ellenkezőleg,

Faragó Kornélia munkái arról győznek meg, hogy a tér poétikája felől nagyon is jól beláthatóvá válik egy-egy mű jelentéskonstrukciója. Így történt ez korábbi kötetében is (*Térirányok, távolságok – Térdinamizmus a regényben*. Újvidék, Forum, 2001.), amelyben a térdimenziókkal összefüggő elméleti kérdésfeltevést egyes 20. századi magyar regények térformáinak vizsgálata követi. A tanulmányban az emlékezet mint színtér, az otthonélmény, az emberi viszonszerkezetek mint „akusztikus terek” vagy az elválasztottság komponensei, a határ és az intervallum jelentései tárulnak fel Ottlik Géza, Konrád György, Krasznahorkai László, Nádas Péter, Závada Pál, Bodor Ádám, Márton László és Sinkó Ervin regényszövegeiben és eközben megszületik a művek újszerű interpretációja. Míg a *Térirányok, távolságok* című kötet mintha az illusztrálása is lett volna annak, hogy a térmetaforák szemlélése mint meggyőző értelmezői eljárás fogható fel, addig a *Kultúrák és narratívák* című munkában a szerb és a magyar kultúra 20. századi találkozási pontjai természetszerűleg kínálják a térvizonylatok olvasatát. Ezáltal válik az idegenség alakzatait tárgyaló írás a korábbi kötet szerves folytatásává is egyben, ahol a szerző korábbi tematikája a térváltás és az emlékezés poétikájával, az idegen kontextusban megjelenő alkotások kérdésével, az idegenség-tapasztalattal vagy éppen a „közép-európai határjáték” problematikájával bővül.

Ezúttal Faragó Kornélia az otthon fogalmától indul el, amikor az útra kelés, az utazás narratívájának értelmezését kísérli meg. Korábbi munkáiban az otthon vagy mint helyhez kötött, differenciáktól mentes, paradicsominak tűnő térszerkezet definiálódik, amely az egzisztenciális tapasztalatok sűrítődését is megtestesíti, vagy éppen ennek ellentétéként a halálos veszélyeztetettség jelentéseivel telítődik, de minden alkalommal meghatározó szerep jut a határalkotó ajtó-, ablak-motívum átjárást és átlátást is lehetővé tevő funkciójának. A *Kultúrák és narratívák*ban az otthonélménynek éppen ez a tulajdonsága, nyitottsága válik fontossá, „a »kívülség« elérhetőségének” (6.) gondolata. Az otthon, a bensőségesség ugyanis nem zárt struktúráként képzelhető el – olvashatjuk –, hanem nyitott, a kilépést és a bebozósítást is megengedő „tágasságként”, így az útkeresés egyben talán szükségszerűség is, az önmegértés archetipikus térénuma. A kötet az utazásnarratíva többféle változatára ad példát, különböző szépirodalmi utazások, átváltozások és tájolvások nyomába eredünk a szerző vezetésével, majd az olvasó kalandozásai az idő horizontján bővülnek tovább. A közelebbi múltunk megragadására tett kísérletek (mint Esterházy Péter és David Albahari regényei) Faragó Kornélia szerint egyaránt a bizonytalanság, a kérdésség poétikájára épülnek, de a magyar és a szerbiai nyelvi és tapasztalati formához köthető alkotások között mégiscsak alapvető különbség fedezhető fel: az utóbbi regényformából természetszerűleg hiányzik a distancia, a felülemelkedés gesztusa, ezáltal az ironia is háttérbe szorul benne.

A vajdasági szerző kötete a továbbiakban is többféleképpen tükrözteti egymásra a kortárs magyar és szerb irodalmat. Azon túl, hogy párhuzamot von és egyúttal különbözőséget lát meg a történelmi regény újrafogalmazódásában, foglalkozik a kortárs magyar irodalom szerb recepciójával és viszont, a szerb és a magyar irodalmi kultúra összekapcsolódásával. Faragó Kornélia kérdése így hangzik: mi befolyásolja a recepciót, a befogadást a különböző kultúrákban. Arra a következtetésre jut, hogy a saját kultúra öndefiníciója szempontjából fontos művek befogadá-

sa könnyebb (lásd például Konrád György hangsúlyos jelenlétét a szerb irodalomban), mert a saját (szerb) kultúra mibenlétének megértése is csak az európai, illetve közép-európai mentalitás megértésén keresztül lehetséges, még akkor is, ha az Európához való viszony ellentmondásos, bonyolult jellege is kirajzolódik elemzéseiben. Az önértelmezés formálódására ad példát Aleksandar Tišma magyar befogadástörténete. Faragó Kornélia a költő-elbeszélővel készített magyar lapinterjúkból is idéz annak érzékeltetésére, hogy a „kérdő kultúra” elváráshorizontja hogyan befolyásolja a válaszadást, például hogyan igyekezett Tišma a művészetében a magyar dimenzió túlsúlyát sugalló kérdésekre a *többes* kulturális hovatartozását hangsúlyozni.

A kötet a kimozdítottság állapotával, a határok átlépésével vagy módosulásával foglalkozó kortárs magyar művekre is speciális nézőpontból, érzékenyen tekint. Kertész Imre *Sorstalanság*ában a radikális idegenség paradox természetére mutat rá, és ezt a beszéd- és magatartás-formát az utaztató regény hagyományával veti össze. Schein Gábor első prózakötete (*Mordecháj könyve*) kapcsán pedig az is megfontolandó válik a szerző számára, hogy a fordítás során hogyan láttathatók a nyelvi identitás hangsúlyai, amikor a megszakításos ószövetségi történet (Eszter könyve) és a megszakításos családtörténet együttlétének, együttolvasásának működésére tekint. Az ősi, biblikus-mitikus időre emlékezés poétikájának taglalása egyben előkészíti Andrzej Stasiuk galíciai történeteinek problémakörét. A Stasiuk-novellákban Faragó Kornélia az emlékezetvesztés, az elfelejtett identitás és a felejtés felszabadító jelenségének mozzanatait véli felfedezni és ennek következményei foglalkoztatják. A térdimenziók figyelemmel kísérése ugyanakkor szinte mindig magában foglalja az idődimenzió követését is, így az olvasó az időtlenítés, az emlékezeti időből kilépés élménytípusával is találkozik. Sándor Iván *Századvégi történetét* tárgyalva is párhuzamosan kerül sor a mű térbeliségének és időbeli viszonyainak bemutatására. Ami a térképzetek szintjén a közöttség-metaforikában táruul élénk, amely az egyetlen, biztos jelentéstartam ellenében a köztes értelmezhetőség felé vezet, az az időszerkezetben is jól nyomon követhetővé válik. A temporálisan gazdag mondatjelentés-tartalmak úgyszintén az eldöntetlenség, a többdimenziós látásmód felé irányítanak.

A historizáló szerkezetek, ezen belül is a közelmúlt közép-európai történéseire emlékező regények elemzése a változásmechanizmusok vizsgálatát is jelenti. A topográfia átalakulása, a változékony történelmi viszonyrendszerek traumájára többféle válaszreakció ismert. Juhász Erzsébet elbeszélői szemléletében a határképzetek (és az „én” határképzeteinek) szétzilálódására adott sajátos reflexió fedezhető fel, ami a kiegyenlítés, az „egyszerű áttekinthetőség” kifejezéseivel írható le. Ezzel összhangban Juhász Erzsébet esszéiben is a szabad létérzés reményének, lehetőségének felkínálása ragadja meg a szerző figyelmét, és az a „szellemi tágasság”, amit Juhász Erzsébet is úgy látott, hogy felül kell hogy írja a kisebbségi író élményanyagát. Úgy tűnik, hogy ez az egyetemes érvényűség a további elemzésekben (pl. Jung Károly, Lovas Ildikó, Gordana Čirjanić) is mértékül szolgál Faragó Kornélia számára, noha jól érti és a magyarországi olvasónál – helyzetéből következően is – árnyaltabban látja a zárt geokulturális kódrendszereket. Így a regionális olvasha-

tóság felmutatása kötetében sohasem kizárólagos megközelítési mód, folyamatosan elvégzi a visszacsatolást a helyi kontextustól tágabb szemléleti világokhoz.

A szerző széles horizontját jelzi, hogy az idegen-tapasztalat más aspektusai is megjelennek a kötetben. A szerelemérzésben a távollét, az öneltválasztás, az élvésztes toposzai kapnak új hangsúlyt egy kortárs női perspektívájú regényhez közeledve (Nagy Gabriella: *Idegen*), gazdag elméleti háttérrel. (A szerelemfilozófia témájában többek között Bernhard Waldenfels, Nikolas Luhmann, Roland Barthes, Georg Simmel munkái szolgálnak kiindulópontként). Az én-idegen (a vendég, az ismeretlen, az árnyalak) dimenzió feltárulását Solymosi Bálint kötetében követi a tanulmány, a létvesztést, a halál idegenségét a Petri-féle versbeszéd láttatja. Tando-ri prózáját az én tükrözhetőségének kérdése felől olvassa, és ezzel az olvasási iránnyal párhuzamosan vizsgálja Herczeg Ferenc az önéletrajzi tér megalkotására tett kísérletét.

A műértelmezések sorát a kritika szerepéről, lényegéről szóló elmélkedés zárja. Faragó Kornélia – Radnóti Sándor nyomán – azt tartja kívánatosnak, ha a lokális irodalmi műbíráló nem jelent egyben provincialitást is. Ezáltal egyben a vajdasági kritika kritikáját is kimondja, hiszen – mint írja – a színvonalas vajdasági magyar kritika mindig is nehezen tudott közvetítő lenni a helyi közönség felé, éppen a befogadó közeg tájékozatlansága folytán, amely könnyebben mozdul el az érthetőbb, egyszerűsített kritikai olvasat felé. Éppen ezért a szerző mintegy a helyi kultúráról adott látásmódot keresztül is az integráns szemléletet megvalósító távolságtartó kritikai szuverenitásra és az értékítélet kimondására biztat: „A kisebbségi irodalomkritikai gondolkodásnak a helyzethez való viszonyulásként kell értelmeznie önmagát, de nem a helyzet szentesítéseként” (176.).

A kisebbségi irodalmakban időről-időre felvetődik a kérdés, hogy hogyan is kell sajátos helyzetét értékelnie, reflektálhat-e rá, vagy jobb, ha az „örök emberi” témák és a nagy világirodalmi áramlatok, kanonikus törekvések jelentik számára egyedül a viszonyítási pontot. A vajdasági magyar irodalmi életben is többször felmerült ez a probléma, 1930-ban például a *Nyugaton* Haraszi Sándor vetette fel. Az első világháború után a kisebbségi sors felé fordulás, történelmi és szociális fontosságának megrajzolása tűnt a legfontosabb feladatnak, a legtöbbnek, ami a regionális helyzettudatból fakadhat. Haraszi következtetése, hogy a tükrő-funkció betöltése által van lehetőség a periférián születő irodalom centrumba kerülésére is. Ugyanezt a problémát járta körül a Trianon utáni helyzetben Szenteleky Kornél (és folyóirata, a *Kalangya*) is, amikor a helyi színek és az egyetemesség igényének viszonylatát próbálta a kisebbségi helyzetre nézve megfogalmazni. Mára – mint Faragó Kornélia elemzéseiből is látható – ezt a dilemmát a vajdasági irodalom legjobb alkotásai messze túlszárnyalták. De hogy a legjobbak értékelhetőek legyenek, a kritikának és egyúttal a közvetítő szerepben levő intézményeknek is egyaránt szükséges a hagyományt őrző és a hagyományt átgondolni kész, kontextuális szemléletmóddal rendelkeznie. Különösen lényeges ennek hangoztatása egy olyan közösségen belül, amelyben a kevés számú folyóirat (amely természetes módon már önmagában szelektál) mellett a szegényes viszonyok közt működő kulturális otthonok vagy könyvtárak próbálják irodalmi estek formájában a piachódító médiummal, a televízióval szemben felvenni a versenyt.

Azonban éppen a vajdasági irodalmi életben volt példa arra is, amikor ennek a nehéz, összetett feladatnak sikerült intézményi szinten is megfelelni. Az újvidéki *Fórum Kiadó* 1968-as regénypályázatában ilyen elemi erejű értékteremtési szándék nyilvánult meg, éppen ezért valóságos irodalomteremtő vállalkozásnak is bizonyult. Könyvkiadás, kulturális intézmények gesztusai ily módon is beavatkozhatnak az irodalmi folyamatokba, hogy az az egyéni arculat megtartása mellett se kerüljön a centrum elváráshorizontja alá.

A hatvanas évek vajdasági irodalmáról írja Szirák Péter: „A *Híd* és az *Új Szimposion*, s általában a Vajdaság meghatározó irodalmárai mindig is szubverzív módon viszonyultak a részben vagy egészben hegemon helyzetben lévő magyarországi kánonokhoz, így a régió orientációja hasonló szerepet töltött be, mint a párizsi *Magyar Műhely köre*” (Sz. P.: *A regionalitás és a posztmodern kánon a XX. századi magyar irodalomban*. In: *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen*. Szerk. Görömbei András. Debrecen, *Kossuth Egyetemi*, 2000. 48.). Faragó Kornélia, a *Híd* jelenkori szerkesztője kötetével az utómodern és neoavantgard törekvéseket magas szintű értelmezői nyelven tárgyaló irodalmárok munkásságának nyomdokába lép. A *Kultúrák és narratívák* című kötetben elméleti tájékozottsága, értékorientáló magatartása és – talán ódivatú, de itt helytállónak tűnő kifejezéssel – kultúra-közvetítő hitvallása is megmutatkozik. (*Forum*)

REGÉCZI ILDIKÓ

„A vers föltámasztása papírsírjából”

HORVÁTH KORNÉLIA: A VERSRŐL

Eddigi (szerzőként és szerkesztőként jegyzett) kötetei azt mutatják, hogy Horváth Kornélia irodalomértelmező munkássága igen széles, sokrétű és színvonalas poétikai műveltséget mozgósít, s számos elmélyült, invenciózus elemzéssel szolgál. Ezek az erények jellemzik a szerző legújabb kötetét is. Nem meglepő ez annak fényében, hogy *A versről* sokban hagyatkozik a korábbi, *Tűbhegyen* című könyv vers- és költészetfelfogására. Ez a többek közt például a késő-modern líra poétikájának fejleményeiből, illetve Humboldt és Potebnya meglátásaiból kiinduló szemléletmód azon a feltevésen alapul, hogy a vers maga keletkezésben lévőnek, folyamatnak tekintendő – s így a minden újabb befogadás során újra megalkotódó, a szövegben létrejövő nyelvként értelmezhető. Ez a nyelv leginkább a vershangzásból (a versritmusból, hangisméltódésekből) születik, a verszenének letéteményese pedig maga a szó, mely a hangalak, képzet és jelentés jel-együtteseként működik. A költészet ezért élesztheti újra a szó belső formáját, a hétköznapi nyelvhasználatban elvesző képzetet (azaz a szó hangalakjához tapadó történeti jelentések sorát): a nyelv hangzására, dallamára koncentráló költő meghallja a szóhangzásban megbújó történeti jelentéseket. Mindemellert a késő-modern költői nyelvszemléletnek meghatározó vonása az a feltevés is, miszerint a költő a versírás során olyan új sze-